

אזרחות/ חינוך עצמאי

משאל עם

שלו יריב
נגד / פרשנות ב'

ירדן אלמוג
בעד / פרשנות א'

תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה

משאל עם הוא העמדת שאלה בעניין חוקתי או פוליטי להצבעה של כל בעלי זכות הבחירה במדינה (מגיל 18 ומעלה). זהו כלי המשמש תחליף לבית המחוקקים על ידי הפניית שאלה בסוגיה מהותית אל העם (מונחון באזרחות, 2006).

משאל עם הוא ביטוי לדמוקרטיה ישירה ולתפיסה שלפיה האזרח הוא מעצב המדיניות. במשאל עם נשאלים האזרחים לדעתם בנושא שעל סדר היום והמדיניות נקבעת על פי הכרעת הרוב. בחלק מהמדינות הדמוקרטיות, שבהן קיימת דמוקרטיה ייצוגית, העיקרון של משאל עם מופיע בחוקה (מונחון באזרחות, 2006).

קיימים שני סוגים של משאל עם: משאל עם מייעץ - אינו מחייב את הממשלה השואלת את הציבור, והוא רק בגדר משאל או מייעץ שמשאיר את פירוש התוצאה לבית המחוקקים. לעומתו הסוג השני הוא משאל עם מחייב - משאל עם זה מחייב את מימוש התוצאה (מונחון באזרחות, 2006).

משאל עם הוא הכלי הדמוקרטי הייצוגי השני במדינות דמוקרטיות מודרניות, הכלי הראשון הוא בחירות, אולם בפועל רוב המדינות הדמוקרטיות לא עושות שימוש רב במשאל עם. מעמדו של המשאל הוא חוקי, בחסות בית המשפט, ודורש פרוצדורות פרלמנטריות רבות. את המשאל עורך גוף ניטרלי ולא פוליטי הממונה על ידי בית המשפט. במדינת ישראל הוצע לתת לוועדת הבחירות המרכזית את הרישוי לערוך משאל עם, אולם הצעה זו נדחתה על ידי בית המשפט בטענה שוועדת הבחירות המרכזית היא גוף פוליטי (מערכת הבית המשפטי, 2010).

במדינת ישראל לא נערך מעולם משאל עם, אף על פי שפעמים רבות הועלתה הצעה לעורכו. לדוגמה, בנושא הסכם השילומים עם גרמניה בשנות ה-50, בנושא מסירת הגולן לסוריה תמורת הסכם שלום, תוכנית ההתנתקות ועוד. כל ההצעות הללו למשאל עם לא התקבלו (מונחון באזרחות, 2006). בשנת 2014 התקבל בישראל חוק יסוד משאל עם, ולפיו כל ויתור של מדינת ישראל על שטחים בריבונותה יהיה טעון משאל עם (ספר החוקים, חוק יסוד משאל עם, 2014).



בעד/פרשנות א'

בקיום משאל עם קיימות מעלות שונות, אתייחס להלן לשתי נקודות מבט המצדדות בעד משאל עם:

נימוק אחד מתייחס למעלות מנקודת מבטו של האזרח - משאל עם מבטא את העיקרון הדמוקרטי של שלטון עם, העם מקבל החלטות באופן ישיר ולא נציגיו, העם הוא הריבון ולא הנציגים בכנסת ובממשלה. משאל עם נותן לאזרחים הזדמנות לבטא באופן ישיר ומדויק את דעתם ומונע עיוות ופרשנות של עמדתם על ידי נציגים. מעבר לכך, הדעה הפוליטית או המדינית של האזרח נחשבת והדבר מעניק לו תחושה של הבעת אמון מצד הממשלה וערך לקולו. באופן זה נוצרת תחושת שייכות המעודדת השתתפות פעילה יותר של האזרחים בחיים הפוליטיים והמדיניים (זיבלד, תשע"ו).

נימוק נוסף מתייחס למעלות משאל עם מנקודת מבטו של השלטון - במשאל עם השלטון מקבל לגיטימציה חזקה מאוד, כוח וביטחון לפעול בסוגיה הספציפית שהועלתה במשאל עם, וזאת מכיוון שהעם הביע את עמדתו. אחרי שההחלטה תצא לפועל לאזרחים לא יהיו פתחון פה וטענות נגד המדיניות, מכיוון שהיא הוחלטה על פי הכרעת רוב הציבור. בנימוק זה בא לידי ביטוי העיקרון הדמוקרטי של "הכרעת הרוב", ולפיה קבלת החלטות נקבעת על סמך מרבית הקולות של המצביעים. פעמים רבות משאל עם מכריע בסוגיית יסוד עקרונית שהקואליציה איננה מצליחה להגיע להסכמה לגביה, כמו למשל הכרעה בפינוי שטחים. ההכרעה במשאל עם מונעת את הצורך בפיזור הפרלמנט וכך קיימות יציבות ורציפות שלטונית. קיימת שאיפה כי שימוש בהליכים של דמוקרטיה ישירה יפיג את המתחים

נגד/פרשנות ב'

בקיומו של משאל עם קיימים חסרונות רבים: ראשית, קיומו של משאל עם פוגע במעמד הרשות המחוקקת, והתוצאות, אם יהיו מנוגדות לדעת רוב חברי הרשות המחוקקת, עלולות לגרום לשיבושים קשים במערכת השלטונית. כאשר הממשלה מקיימת משאל עם נוצרת תחושה שהעם לא סומך על נציגיו כי יחליטו נכון במצבים שונים. עצם האפשרות לעריכת משאל עם עלולה לרפות את ידיהם של הנציגים בכנסת ובממשלה בידועם שאין בכוחה של הממשלה לאכוף הסכמים שיושגו כל עוד לא הועמדו למשאל עם על פי חוק כזה או אחר. בעת ההתנתקות, כאשר עלתה הצעה לקיום משאל עם, אמר אחד מחברי הכנסת שהתנגדו להצעה כי "משאל עם הוא מלכודת דבש מסוכנת... הניסיון לייצר דמוקרטיה על תנאי שמקובלת רק כאשר היא נוחה... היא מסוכנת" (זיבלד, תשע"ו).

בהעברת הסמכות לעם ובהחלשת כוח הנציגים קיימת סכנה עתידית בכך שהן גורמות להתנערות מאחריות עתידית - אם יהיו תוצאות לא רצויות בעקבות ההחלטות שיתקבלו במשאל, לא יהיה מי שיקבל על עצמו את האחריות בתירוץ ש"העם החליט" (כרמל, 2001).

טענה כבדה אחרת נגד משאל עם עוסקת בסוגיית ניסוח השאלה המוצגת לציבור, ומצביעה על האפשרות שטיב הניסוח ישפיע על התוצאות. הגוף המנסח את השאלה למשאל עם הוא השלטון והוא עלול להשתמש בעוצמתו ולהטות את התוצאה לכיוון האינטרס שלו. הרבי מלובביץ, רבי מנחם מנדל שניאורסון, התייחס לבעיית הניסוח בסוגיית משאל עם וטען כי אופן ניסוח השאלה עלול להשפיע על ההצבעה



הפוליטיים ויחזק את המשטר הדמוקרטי
בישראל (שארף, 2016) .

ולכן כל עוד לא מנוסחת השאלה כראוי,
באופן המציג את הסכנה במסירת השטחים,
יש סכנה במשאל עם לשלמות ארץ ישראל
עד כדי סכנה של פיקוח נפש (שבועון בית
משיח, גיליון 450).



דיון משותף

לאחר דיון בצדדים התומכים במשאל עם ובצדדים המתנגדים למשאל עם, הגענו להחלטה משותפת של תמיכה בקיום משאל עם בישראל. כיום, נוצר מצב של אי אמון ציבורי במוסדות השלטוניים, העם מרגיש כי הנציגים לא מייצגים את עמדותיהם כראוי, הדבר מוביל לשיעורי הצבעה נמוכים בבחירות.

אמנם קיימת עמדה לשלילת משאל עם בשל פגיעתו בכוחם של הנציגים ובהשלכה המדינית של התנערות מאחריות עתידית, וקיים חשש כי הממשלה המנסחת את השאלה תנסח את השאלה באופן מוטע, אך לאחר שבחנו את הטיעונים הללו לעומק, הגענו למסקנה כי היתרונות של קיום משאל עם גוברים על החסרונות. אפשר למנוע חלק מהחסרונות כמו ניסוח השאלה על ידי גוף המורכב מהרכב שאינו פוליטי, ובכך למנוע הטיה מכוונת. הסיבה לבחירה בעמדה המצדדת במשאל עם נובעת מכך שהעם זכאי להיות מעורב בהחלטות מכריעות הנוגעות לגורלו, ומשאל עם מאפשר לכך להתרחש בצורה ישירה, תוך הגברת תחושת האחריות והמעורבות האזרחית.

ההשלכה הפוליטית של תמיכה במשאל עם - קיום משאל עם יתרום לתחושת המעורבות בעניינים הפוליטיים והמדיניים, משאל עם יעורר חשיבה עמוקה ורחבה יותר לקראת הכרעה בעניינים חשובים עקרוניים, בייחוד בנושא של מסירת שטחים, שדיני נפשות תלויים בהם.

ההשלכה החברתית של תמיכה במשאל עם - קיום משאל עם עלול לעורר מחלוקות ציבוריות וסכסוכים בין חלקים בחברה הישראלית. לפני קיום משאל על הממשל לתת את דעתו לקיום שיח תרבותי ומכבד בעניין. ההמלצה היא להקים גוף שיהיה אחראי על כך כדי למנוע קרע בעם.

הערך שהוביל לתמיכתנו במשאל עם הוא הערך של שלטון עם - ערך זה הוא ערך דמוקרטי עליון, לב ליבה של הדמוקרטיה, כפי שהתבטא אברהם לינקולן: "שלטון עם, על ידי העם, למען העם". ואולם בפועל אזרחים רבים מרגישים ניתוק גדול מהשלטון, לא קיים שלטון עם, אלא שלטון ועם. לאחר דיון בנושא ייתכן שקיום משאל עם בנושאים מסוימים ופנייה לאזרחים להכרעה בעניינים חשובים יחזירו לאזרחים את התחושה כי הם השלטון והם קובעי המדיניות, אף על פי שביום-יום הנציגים הם אלו שפועלים למענם.



מקורות/טקסטים

מונחון באזרחות, הוצאת מט"ח, 2006

הכנסת, ספר החוקים, חוק יסוד משאל עם, 2014.

מערכת הבית המשפטי, 20 באוקטובר 2010.

זיבאלד, ש'. "מחליטים בחמישים: מה עומד מאחורי היוזמה למשאל עם על השטחים". יתד נאמן, ד' באלול תשע"ו.

שארף, ש', חוק יסוד: משאל עם - מבט השוואתי על היבטים הליכיים, הפקולטה למשפטים אוניברסיטת חיפה, 2016.

כרמל, ע', הכל פוליטי: לקסיקון הפוליטיקה הישראלית, 2001.

שבועון בית משיח, גיליון 450, עמ' 61.